

JUOS ATSIMINSIME

Prof. J. Dagys

(1906.X.11 — 1993.I.31)

Pernai, sulaukęs 86 metų, mirė įžymus botanikas, habilituotas daktaras, profesorius, Mokslų akademijos narys korespondentas Jonas Dagys. Jo tyrinėjimų objektas buvo labai platus: augalų fiziologija ir morfologija, mielių augimą skatinančios medžiagos, fitoncidai, Baltijos pajūrio augalų ekologija, Lietuvos botanikos istorija, augalų sąsąjimas, vitaminų mikroelementų įtaka fermentų aktyvumui, chlorofilo kiekiui ir fotosintezės intensyvumui augalų lapuose. J. Dagys — profesorių K. Regelio ir L. Vailionio mokinys — parašė svarbių biologijos mokslo darbų, daug dirbo rengdamas botanikos specialistus, be to, parašė vadovėlių aukštosioms mokykloms, populiarių knygelių, daug recenzavo, redagavo „Lietuvišką botanikos žodyną“ (1938, d.1), „Botanikos terminų žodyną“ (1965), „Lietuvos TSR florą“ (1959—1980, 6 t.) ir kt. leidinius. J. Dagio, kaip mokslininko ir pedagogo, indėlis į Lietuvos mokslą svarbus ne tik botanikai, bet ir terminologijai. Profesorius ypač daug dėmesio skyrė lietuvių botanikos terminijai. Ilgus metus jis buvo Botanikos žodyno komisijos narys (prieš karą), o vėliau ir jos pirmininkas, Terminologijos tarybos prie Mokslų akademijos prezidiumo narys. Pastangas tobulinti mokslo kalbą liudija ne tik jo redaguoti botanikos terminų žodynai, bet ir straipsniai, vadovėlių recenzijos, laiškai. Pagerbdami Profesorių, pateikiame keletą ištraukų apie botanikos terminiją iš jo straipsnių (kalba netaisyta).

J.G.

Rašyti mokslinius darbus be terminijos neįmanoma, o iki Pabrėžos botanikos terminais lietuvių kalba niekas nesirūpino. Tad visai suprantamas J. Pabrėžos nusiskundimas „Taisliu“ ([2], p.9): „Bet oi, kaip tai vargus daiktas išduoti tokį vaikalą tokioje kalboje, kurioje niekas iš žemaičių lig šiol anė mislyti nepamislijo tame daigte rašyti!“ <-> „Taislius auguminis“ nėra skirtas platiems visuomenės sluoksniams, o „žemaičiai ūkininkai“ ir dabar tos knygos nesuprastų, nekalbant jau apie anų laikų baudžiauninkus. Tai yra specialus, grynai mokslinis, o ne mokslo populiarinimo veikalas; jis galėjo tikti vadovu aukštajai mokyklai.

Antra įžangos dalis pavadinta „Apie taislių ir auguminyčinius reiškis“ („Apie sistemą ir botaninius terminus“). Pirmame perskyrime pateikiama Linėjaus augalų sistema, truputį papildyta pagal K. Šprengelį. Taksonominiams vienetais vartojami tokie terminai: gauja (classis), rėda (ordo), veislė (genus), skirtis (species) ir atmaina (varietas). Dabar vadinama kitaip: klasė, eilė, gentis, rūšis ir varietetas. Veislė lietuvių kalba reiškia visai ką kita – tai žmogaus selekcijos būdu išvesta atmaina. Skirtis gal būt ir tinkamas terminas rūšiai vadinti, nes prekyboje rūšis turi kitą prasmę.

J. Pabrėžos gyvenimas ir darbai//
Jurgis Pabrėža (1771--1849).
V., 1972. P. 15--16.

Kai kurie vaizdingi Pabrėžos pasiūlyti terminai iki šiol išliko botanikos žodyne, pvz.: pažiedis (bracteae), purka (stigma), rinkinys (annulus), terlytėlė (cyphella), ankštara (siliqua), ankštarėlė (silicula), aukšlys (utriculus) ir kt. Kauno universiteto Botanikos katedros dėstytojai maždaug iki 1930 m. ir esminės žiedo dalis vadino, sekdami Pabrėžą, motelėmis (piestelės) ir vyrukais (kuokelius), tačiau dėl tų terminų antropomorfizmo paskui nuo jų buvo atsisakyta. Pabrėžos raštuose yra ir daugiau tokių antropomorfizmų, pvz., liežuvis (ligula), strajus (anthera).

Ten pat. P. 18.

Apskritai, kun. Fedoravičiaus darbe naujų augalų vardų yra gausybė, bet jie turi daugiau istorinės vertės, yra ryškus pavyzdys tų laikų mokslinei literatūrai trūkstamųjų žodžių darybai pavaizduoti. Taip į juos žiūri Lietuvių Kalbos Žodyno redakcija, taip pat pažiūrėjo ir šiais metais išeinančio Lietuviško Botanikos Žodyno redaktorius, įtraukdamas į šį žodyną iš Fedoravičiaus rankraščio tik genčių vardus, kaip sinonimus. Nevykę polonizmai visai nebuvo įtraukti. Bet anais laikais, kai lietuvių literatūra buvo tokia skurdi ir kalba barbarizmais užteršta, Fedoravičiaus augalų vardynas reikia laikyti daug rūpestingo darbo pareikalavusiu ir neblogai atliktu kūriniu. Keistoka, kad kun. Fedoravičius, nors buvęs pažįstamas su kun. A. Pabrėža, net iš jo herbarinės medžiagos gavęs, betgi nieko iš Pabrėžos nomenklatūros ir terminologijos nėra pašikolinęs. Jei kai kurie vardai ir sutampa, tai tik todėl, kad jie visoje Lietuvoje yra prasiplatinę arba imti iš abiejų autorių naudoto K. G. Hagen'o

veikalo „Preussens Pflanzen“. Nors formos atžvilgiu abiejų autorių vardynai yra panašūs, mat, abu daryti Linnejaus sistemos prisilaikant. Tik A. Pabrėžos vadyne mažiau svetimybių.

Kun. Juozapas Fedoravičius – Ilukštos ir

Zarasų krašto floristas: (1776–1860)

// Gamta. 1938. Nr. 3. P. 181.

Apibendrindamas prof. Vailionio mokslinį darbą ir jo nuopelnus, norėčiau dar pabrėžti, kad jis buvo tipingas lietuvis mokslininkas, lietuvių kultūros kėlėjas. Jau minėjau, kad darbo temų pasirinkime jam lietuviškumas turėjo lemiamos reikšmės. Lygiai taip pat ir formos atžvilgiu profesorius stengėsi būti ir likti pavyzdingu lietuviu. Savo darbus jis spausdino tik lietuviškuose mokslo žurnaluose, nors dėl tos priežasties jo darbai taip ir liko tarptautinės spaudos mažai tepastebėti. Tiesa, jis priklausė dviems Vakarų Europos botanikų draugijoms: Société Botanique de France ir Deutsche Botanische Gesellschaft; bet tas priklausymas buvo visai pasyvus, nes tiek šių draugijų narių suvažiavimuose profesorius nedalyvavo, tiek jų leidžiamuose žurnaluose nėra rašęs.

Bet Lietuvos botanikų aktualijos jam visuomet rūpėjo. Pirmiausia dideliu atsidėjimu profesorius rūpinosi sukurti ir sunormuoti tinkamą lietuvišką botanikos nomenklatūrą ir terminologiją. Tai prof. Vailionio pastangomis 1926 m. buvo suorganizuota Liet. Botanikos Žodyno Komisija minėtam reikalui, nors iniciatyva, paties profesoriaus teigimu, išėjusi iš dr. K. Griniaus. Be prof. Vailionio rūpesčių Komisijos darbas nebūtų tiek išsiplėtęs ir taip sparčiai ėjęs, kaip kad iš tikrųjų buvo. Prof. Vailionis buvo visą sielą įdėjęs Botanikos Žodyno kūrimui: pats rinko medžiagą, kvietė bendradarbius, iš savo lėšų apmokėdavo su medžiagos rinkimu surištas išlaidas, mane, savo asistentą, įpareigojo atlikinėti redakcinį darbą, bet ir pats kiekvienu momentu buvo nuoširdžiu patarėju redakciniame darbe. Ir galų gale jis tą didžiulį darbą apvainikavo, išleisdamas savo lėšomis Liet. Botanikos Žodyno I dalį. Tiesa, tuo jis užsitraukė sau ir savo šeimai sunkią skolą. Bet užtat šiuo kūriniu prof. Vailionis įamžino savo vardą Lietuvos botanikos istorijoje, nes šis veikalas, apimęs ne tik nomenklatūrą; bet ir augalų geografinį bei ekologinį prasiplatinimą, jų reikšmę ir taikymą žemės ūkiui, medicinos ar kitokiems reikalams, tarnaus dar bent kelioms Lietuvos gamtininkų kartoms. Šio žodyno

paruošime prof. Vailionis buvo labai sumanus naujadarų sugalvotojas, kur trūko augalų vardų, iš gyvosios kalbos surinktų. Tuo tarpu kai kiti Žodyno Komisijos nariai dažnai buvo linkę liaudies kalboje neturintiems vardo augalams palikti lotyniškąjį, prisegus tik lietuvišką galūnę, prof. Vailionis su šia paskutine išeitimi sutikdavo tik kraštutinės bėdos atveju, kai nieko tinkamo nepavykdavo išgalvoti. Tad prof. Vailionis yra padovanojęs mūsų žodynui daugelį vykusių augalų vardų, kaip maražolė (*Tunica prolifera*), puikūnas (*Mimulus guttatus*), šiaudenis (*Anthericum ramosum*) ir kt. Ir augalų anatomijos terminologijoje prof. Vailionis užsispyręs gynė kai kuriuos lietuviškus terminus, pav., akelė, nesutikdamas vartoti kitų biologų įprastą celę. Labai gaila, kad jis nebegalės bendradarbiauti šio žodyno II dalies (augalų anatomijos, morfologijos ir fiziologijos terminų) paruošime – čia jo kūrybai būtų buvusi dar platesnė dirva.

Liudas Vailionis (1886–1939)

// Gamta. 1939. Nr.3. P. 194–195.

Kalbant apie mikroorganizmus, kurie mokiniui visiškai naujo pasaulio atstovai, būtinai reikia platesnių aprašymų ir piešinių. <...> Beje, *Volvox* ir *Ulothrix* piešiniai apversti ir sukeisti. Šiems mikroorganizmams reikėjo ir lietuviškų vardų sugalvoti arba vyresniųjų kolegų pasiklausti, ar bent lietuvišką transkripciją duoti: kaip gi I kl. mokinys ištars žodį *Vaucheria*?

A. Jakučionis. Gamtos vadovėlis I reformuotai klasei. K., 1936. 110 p.

– Rec.: J. Dagys: [Be pavadinimo]

// Gamta. 1937. Nr. 2. P. 121.

Parengė Jolanta GAIVENYTĖ

Prof. L. Mulevičius ir istorijos terminija

1993 m. pavasarį, prieš pat šv. Velykas, mirė įžymus Lietuvos istorikas – prof. habil. dr. L. Mulevičius. Išėjo garbus ir labai doras žmogus į Hado šalį, kur, poeto A. Žukausko žodžiais tariant, „jau nieks neprasisdės ir niekas nesibaigs“...